

і

Г Е Н Д Е Р П О Л І Т И К А Д Е Р

ГЕНДЕРНЕ КВОТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕМАСКУЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ У ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇНАХ

ЛЮДМИЛА СТРУК

У кінці ХХ століття у низці країн, до яких належить і Україна, відбулося падіння лівих режимів, що в багатьох державах спричинило зміни в гендерній репрезентації в органах державної влади. У контексті виконання Цілей тисячоліття ООН та підготовки до підписання Угоди про асоціацію з ЄС в Україні почали частіше говорити про гендерне квотування як швидкий метод збільшення кількості жінок у представницьких органах. Наша держава та інші постсоціалістичні країни мають багато подібного в історичному та культурному вимірі, а тому доцільно розглянути досвід запровадження квотування у цих державах, щоб спрогнозувати його ефективність в Україні.

Спершу слід відзначити, що в парламентах постсоціалістичних країн існує дисбаланс гендерного представництва. Найбільше жінок у законодавчих органах Македонії (33,9 %), Сербії (33,6 %) та Словенії (33,3 %), а найменше – в Угорщині (9,4 %), Україні (10 %) і Вірменії (10,7 %)¹. Крім того, у багатьох країнах спостерігається сегрегація вертикальна (чим вищі посади, тим менше жінок їх займають) та горизонтальна (жінки займаються «традицій-

ними» для себе сферами). Окрім цього, у жодній із постсоціалістичних держав жінки не становлять навіть половину міністерського кабінету. Найбільш гендерно збалансованим є уряд Болгарії: з 18 осіб – 7 жінок². Жодної жінки немає в урядах Боснії і Герцеговини (всього 10 міністрів)³ та Азербайджану (27 міністрів)⁴. Лише у Литві⁵ та Словенії⁶ жінки займають прем'єр-міністерські посади. Жінки керують, зазвичай, «нежіночими» відомствами внутрішніх справ у Македонії⁷ та оборони в Албанії⁸ й Чорногорії⁹.

Зазвичай, рівне представництво жінок і чоловіків розглядається у контексті забезпечення прав людини та демократичних цінностей у країні. Але в статистичних даних постсоціалі-

стичних країн відсутня кореляція між кількістю жінок у владі та рівнем демократії (за Freedom House). Наприклад, у «частково вільній» Македонії та «не вільній» Білорусі представництво жінок у парламентах більше, аніж у «вільних» Угорщині та Румунії¹⁰. Більшість постсоціалістичних країн пройшли ще не достатньо тривалий період модернізації суспільства, а деякі держави ще не позбулися соціалістичного минулого. У багатьох із них поширені корупція, тіньовий розподіл посад, закриті механізми формування партіями виборчих списків.

Також слід відзначити вплив традиційних поглядів на ці суспільства і, в тому числі – репрезентацію жінок в органах влади. Зокрема, як свідчать

Країна	Нижня палата або однопалатний парламент, відсоток жінок, %	Тип квоти	% квоти
Македонія	33,9	Законодавча	30
Сербія	33,6	Законодавча	30
Словенія	33,3	Законодавча	35
Білорусь	26,6	Квот немає	-
Туркменістан	26,4	Квот немає	-
Казахстан	25,2	Добровільна	20
Латвія	25	Квот немає	-
Болгарія	24,6	Квот немає	-
Польща	24,3	Законодавча	35
Литва	24,1	Добровільна	30
Хорватія	23,8	Добровільна	40
Киргизстан	23,3	Законодавча	30
Узбекистан	22	Законодавча	30
Боснія і Герцеговина	21,4	Законодавча	40
Албанія	20	Законодавча	30
Чехія	19,5	Добровільна	25
Естонія	19	Квот немає	-
Молдова	18,8	Добровільна	30
Словаччина	18,7	Добровільна	50
Таджикистан	15,9	Квот немає	-
Азербайджан	15,6	Квот немає	-
Чорногорія	14,8	Законодавча	30
Росія	13,6	Квот немає	-
Румунія	13,5	Добровільна	30
Грузія	12	Добровільна	20
Вірменія	10,7	Законодавча	20
Україна [30]	10	Квот немає	-
Угорщина	9,4	Добровільна	20

дослідження, серед населення цих країн поширена думка, що чоловіки є кращими політиками, ніж жінки. Крім того, у постсоціалістичних країнах, де жінки та чоловіки вважаються рівноцінними в своїй діяльності – у Македонії, Словенії, Литві – їх представленість є відносно збалансованою. Протилежна ситуація у країнах, де тривалий час спостерігалось переважання чоловіків – Грузії, Росії, Вірменії. У цих країнах значна більшість населення вважає, що чоловіки – кращі в політиці, ніж жінки. Зрозуміло, що за таких умов жінки матимуть і відповідну «підтримку» під час виборів. Більше того, дослідження

«В країнах зі змішаною системою виборів ефективність запровадження гендерного квотування є на нижчому рівні, ніж у країнах із пропорційною і мажоритарною системами.»

свідчать, що жінки цього регіону більш орієнтовані на сім'ю¹¹. Повертаючись до українського досвіду, можемо вказати, що Віталій Дерябін, керівник програми «Політичні Партії» Національного демократичного інституту (США), говорить, що в багатьох вітчизняних політичних партіях існує внутрішня неготовність – як жінок, так і чоловіків – сприймати жінку як рівносильну в політиці.

Як уже зазначалося, серед постсоціалістичних країн найбільше жі-

нок у парламентах Македонії, Сербії, Словенії. Цікаво, що в усіх цих країнах уведено законодавче гендерне квотування. Крім цих країн, гендерне квотування на законодавчому рівні є ще в семи країнах і в дев'яти – добровільні партійні квоти. Загалом гендерне квотування різних видів запроваджене у дев'ятнадцяти державах¹².

Для того, щоб визначити ефективність різних типів квотування, ми скористаємося обчисленням статистичних даних за допомогою програми SPSS. У квітні 2014 року середній показник представництва жінок в однопалатних парламентах і нижніх палатах становить 22,1 %¹³. У парламентах постсоціалістичних країн цей показник є дещо нижчим – 20,7 %. У країнах, де введений будь-який вид квот, середнє число становить 21,7 %, а де немає гендерного квотування – 19,6 %. Там, де запроваджено тільки добровільне гендерне квотування, у середньому, жінки – це 18,4 % усіх осіб у парламенті, а в країнах із законодавчо закріпленим гендерним квотуванням – 23,7 %.

За допомогою SPSS ми розраховали коефіцієнти кореляції різних факторів та ефективності запровадження гендерного квотування. Спершу в якості змінних ми обрали ефективність та тип квотування. Після розрахунку в SPSS було отримано показник – 0,158, що свідчить про низьку взаємозалежність між типом квотування та його ефективністю. Це підтверджує, що встановлення, наприклад, законодавчого квотування ще не означає, що партії будуть насправді цілеспрямовано залучати жінок у політику. Окрім

того, навіть у випадку введення законодавчих квот можуть бути призначені санкції, які майже не впливатимуть на рішення суб'єктів. Так, добровільні партійні квоти (коли в списках партій є вже певна кількість жінок, паритетна з чоловіками) вказують на те, що партії на етапі формування своїх виборчих списків проводять системну роботу з жінками, а не просто перед поданням документів згадують, що «нам потрібні жінки».

Кореляція між показником ефективності та санкціями становить – 0,21, що свідчить про слабку взаємозалежність між змінними. Але слід відзначити, що цей коефіцієнт підтверджує той факт, що чим суворішими є санкції, тим вищою є ефективність гендерного квотування.

Після тестування залежності ефективності гендерного квотування від типу виборчої системи ми отримали коефіцієнт 0,26. Це вказує на слабку кореляцію між змінними. Проте слід відзначити, що існує така тенденція: в країнах зі змішаною системою виборів ефективність запровадження гендерного квотування є на нижчому рівні, ніж у країнах із пропорційною і мажоритарною системами.

Нині у постсоціалістичних країнах гендерне квотування сприяло збільшенню кількості жінок у владі в Албанії, Хорватії, Грузії, Македонії, Молдові, Чорногорії, Польщі, Румунії, Сербії, Узбекистані.

Кожен випадок є унікальним і не може бути пояснений виключно за допомогою чисел. Тому доречно розглянути приклади деяких країн. Звер-

німося до досвіду **Хорватії**, де серед основних чинників, що впливали на визначення ролі жінок у суспільстві можна виокремити повернення до традиційних поглядів на роль жінки та рух проти «прямої емансипації», що особливо загострилися в умовах хорватської війни за незалежність 1991-1995 років, коли влада була сконцентрована в руках традиціоналістського Хорватського Демократичного Союзу (ХДС) на чолі з Франьо Туджманом. Суспільно-політична активність жінок зводилася до антивоєнних рухів і створення організацій матерів. У 90-х рр. рівень представництва жінок у парламенті Хорватії був одним із найнижчих у Східній Європі. Троє перших виборів до хорватського парламенту відбувалися за різними системами: змішаною і пропорційною. Утім представництво жінок у парламенті залишалося на низькому рівні, адже партії завжди впливали на номінацію кандидатів, а завдяки дослідженню громадської думки партійні лідери знали, які місця в списку або округи є виграшними. Крім того, хорватські виборці зазвичай голосують

Дороті Тенгні (1911–1985) – перша жінка у складі Австралійського Сенату. Виконано у жанрі «настінної скульптури», Norfolk Hotel (Австралія), 2013 р.

за партію чи її лідера, а не за індивідів. Партії включали більше жінок до партійного списку, аніж номінували як кандидатів у мажоритарних округах, адже більше потенційне число переможців (district magnitude) надавало партіям певні гарантії, а тому вони не боялися номінувати жінок. У 2000 році чи не вперше партії різних поглядів об'єдналися навколо «жіночого питання», і з ініціативи Соціал-Демократичної партії (СДП) зайшла мова про введення ген-

дерного квотування. Тоді було організовано міжпартійний жіночий рух. Три найбільші політичні сили – СДП, ХДС і ХСЛП (Хорватська соціал-ліберальна партія) під тиском жіночих рухів ввели добровільне гендерне квотування. Найпотужнішою жіночою організацією був Соціал-Демократичний Жіночий Форум (СДЖФ), створений СДП у 1995 році¹⁴. Політикеси могли брати участь у Форумі, не вступаючи до лав партії, що сприяло залученню представниць різних політичних сил. Статут організації 1996 року вводив внутрішньопартійну гендерну квоту на рівні не менше 40 % для кожної статі. Було створено осередки організації в усіх регіонах на базі підрозділів СДП, які забезпечували інтеграцію СДЖФ у громадянське суспільство і проводили навчання для жінок, які вирішили займатися політикою. Як результат, після перемоги СДП (у складі коаліції) на виборах 2000 року, 34 % від загальної кількості жінок у новому парламенті склали представниці цієї партії¹⁵.

Іншим прикладом вдалого введення законодавчого квотування є **Польща**, де до цього кількість жінок у Сеймі складала 20 %, а після – зросла більше, ніж на 3 %. Після падіння режиму відбулося різке зменшення числа депутаток від 20 % до 9 %. На початку 90-х рр. польські феміністки поставили на порядок денний проблеми гендерної диспропорції та квотування. Змінами до виборчого законодавства 2011 року було запроваджено законодавчу гендерну квоту у розмірі 35 % для списку кандидатів під час виборів до Сейму. Окрім того, хоча б одна жінка повинна бути включена до першої трійки¹⁶. Перед виборами 2001 року під тиском громадських організацій і політикес три політичні сили – Альянс Лівих Демократів (АЛД), Союз Робітників (СР) і Вільний Союз (ВС) – імплементували внутрішню гендерну квоту в розмірі 30 %. Відбулося зростання кількості жінок у парламенті до 23 %. Крім цього, у той період Польща перейшла до пропорційної виборчої системи з відкритими списками; змінилася кількість виборчих округів та збільшилася кількість обраних депутатів від кожного округу. Важливо, що у суспільстві змінилося ставлення до жінок у політиці, і, як показують дослідження, більшість

польського населення не погоджується з висловлюванням, що чоловіки – кращі політики. Також відбулася зміна електоральних уподобань населення: зросла підтримка лівих партій, які є більш «дружніми» до жінок¹⁷.

Нині серед постсоціалістичних країн найбільше представництво жінок у парламенті має **Македонія**. На початку 90-х рр. македонські жінки зіштовхнулися з новим викликом – потребою вести політичну боротьбу в умовах багатопартійної системи. На виборах 1990 року лише 5 жінок (4 %) були обрані до парламенту, у 1994 році – 4 депутатки. Найбільш прогресивні представниці громадського сектору почали ініціювати дебати навколо необхідності гендерної репрезентації. Для швидкого досягнення мети було вирішено розвивати зв'язки з представницями політичних партій і лобювати введення квот. Окрім того, громадські організації здійснювали активну просвітницьку роботу задля подолання гендерних стереотипів. У Македонії до запровадження законодавчих квот багато партій ввели добровільні квоти, що означало визнання нерівності на партійному рівні і прагнення її побороти. Звичайно, квотування мало й критиків, які вважали, що це подарунок для жінок через їх приналежність до певної статі. У 2002 році було прийнято закон про запровадження гендерної квоти в обсязі 30 %¹⁸.

Перспективи впровадження гендерного квотування в Україні

Серед спроб запровадження квотування в Україні можна згадати проект Закону про внесення змін та доповнення до деяких законів України (щодо забезпечення прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі) № 1232 від 13.12.2007 р., ініційований народними депутатами України VI скликання М. Томенком та О. Бондаренко¹⁹, та законопроект № 1232-1 від 02.02.2010 р. «Про забезпечення представництва жінок і молоді у виборчому процесі», ініційований бютівцем С. Терехоїним²⁰. Зараз на розгляді

«Як свідчить досвід інших країн, квотування, що стосується списку загалом, є малоефективним, адже партії зазвичай ставлять жінок у непрохідну частину списку.»

у Верховній Раді знаходяться два законопроекти щодо введення гендерного квотування: № 3411, поданий О. Кондратьюк, М. Томенком, В. Кличком та І. Геращенко²¹, а також № 3411-1 І. Бережної, І. Єремєєва, Н. Шуфрича, О. Ляшка²². Ці законопроекти пропонують різну квоту: перший – 40 % і 30 %, а другий – 35 %. Слід відзначити, що законопроект № 3411 вносить, так би мовити, «прогресивну» квоту: у першій п'ятірці не може бути більше трьох представників однієї статі, а далі – не більше семи в кожній десятці. Також слід відзначити, що законопроект № 3411-1 говорить про 35 %-ову квоту для всього списку, а № 3411 – для кожної окремої десятки. Як свідчить досвід інших країн, квотування, що стосується списку загалом, є малоефективним, адже партії зазвичай ставлять жінок у непрохідну частину списку. З огляду на сучасні міжнародні вимоги до України шанси ухвалення гендерного квотування є досить імо-

Соціал-Демократичний Жіночий Форум (Хорватія) з підтримкою кампанії «One billion rising», направленою проти насильства щодо жінок

вірними.

Як ми бачимо, в органах державної влади постсоціалістичних країн жінки представлені досить слабко, а в більшості держав спостерігається горизонтальна сегрегація. Популярним інструментом збалансування гендерної репрезентації є квотування, ефектив-

ність запровадження якого залежить від низки чинників. Зокрема, важливими є ідеологічна складова, погляди щодо ролі жінки, розуміння того, у чиїх руках концентруються ресурси, демографічна ситуація, залучення до ринку праці та доступ до освіти. Запоруками успішної імплементації гендерного квотування у постсоціалістичних державах були суворість санкцій та формулювання норми. Крім того, часом добровільна партійна квота може бути більш ефективною, аніж законодавча, адже вона вказує на те, що партійні суб'єкти усвідомлюють необхідність провадження роботи задля забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок.

- ¹ Women in Parliaments [Електронний ресурс] // Inter-Parliamentary Union. – Режим доступу: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>.
- ² Правительство [Електронний ресурс] // Република България Министерски Съвет. – Режим доступу: <http://www.government.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?S=001&p=0218&g=>
- ³ Council of Ministers of Bosnia and Herzegovina [Електронний ресурс] // Bosnia and Herzegovina. – Режим доступу: <http://www.vijeceministara.gov.ba/ministarstva/default.aspx?Langtag=en-US>.
- ⁴ Azerbaijan [Електронний ресурс] // Central Intelligence Agency. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/world-leaders-1/AJ.html>.
- ⁵ Government of the Republic of Lithuania [Електронний ресурс] // Government of the Republic of Lithuania. – Режим доступу: <http://www.vyriausybe.lt/en/government/inisters/>
- ⁶ Who is who [Електронний ресурс] // Republic of Slovenia. Government of the Republic of Slovenia. – Режим доступу: http://www.vlada.si/en/about_the_government/who_is_who/
- ⁷ Членови на Владата [Електронний ресурс] // Република Македонија. Влада на република Македонија. – Режим доступу: <http://vlada.mk/node/115>.
- ⁸ Kryeministria [Електронний ресурс] // Kryeministria. – Режим доступу: <http://www.kryeministria.al/>
- ⁹ Government of Montenegro [Електронний ресурс] // Government of Montenegro. – Режим доступу: <http://www.gov.me/en/homepage?Alphabet=lat>.
- ¹⁰ Freedom House [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org/>
- ¹¹ Wilcox C., Stark B., Thomas S. Popular Support for Electing Women in Eastern Europe // R.E. Matland, & K.A. Montgomery (Eds.). Women's Access to Political Power in Post-Communist Europe // Oxford University Press Inc – New York – 2003. – P. 43-62.
- ¹² Quota Project [Електронний ресурс] // Quota Project. – Режим доступу: <http://www.quotaproject.org/uid/countryview.cfm?Country=233>.
- ¹³ World average [Електронний ресурс] // Women in National Parliaments. – Режим доступу: <http://www.ipu.org/wmn-e/arc/world010214.htm>.
- ¹⁴ Glaurdic J. Croatia's Leap to Political Equality // Glaurdic Josip / R.E. Matland, & K.A. Montgomery (Eds.). Women's Access to Political Power in Post-Communist Europe. – Oxford University Press Inc. – New York, 2003. – P. 285-300.
- ¹⁵ Leakovic K. Political Party Quotas in the Croatian Social Democratic Party / Leakovic Karolina // The Implementation of Quota: European Experiences // IDEA. – Hungary. – 2004. – P. 2-3.
- ¹⁶ The Act of April 12, 2001 on Elections to the Sejm of the Republic of Poland and to the Senate of the Republic of Poland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4543>.
- ¹⁷ Siemienska R. Gender Party Quotas in Poland / Siemienska Renata // The Implementation of Quota: European Experiences // IDEA. – Hungary. – 2004. – P. 2-3.
- ¹⁸ Dimitrievska D. Quotas: The Case of Macedonia/The Implementation of Quota: European Experiences // IDEA. – Hungary, 2004. – P. 44-45.
- ¹⁹ Поиенне голосування про направлення на повторне перше читання проекту Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо забезпечення прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі (№1232). [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний ресурс. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_golos?G_id=1055606&n_skl=6.
- ²⁰ Проект Закону про забезпечення представництва жінок і молоді у виборчому процесі №1232-1 від 02.02.2010. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?ld=&pf3511=36942.
- ²¹ Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі)» №3411 від 10.10.2013 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?Pf3511=48645.
- ²² Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо визначення кількості кандидатів однієї статі у виборчому списку)» №3411-1 від 15.10.2013. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?Pf3511=48681.